

План - конспект заняття №2

Предмет: "Охорона праці в галузі "

Тема заняття: **Тема: Основні законодавчі та нормативно-правові акти з охорони праці в галузі**

Вид заняття: Лекція

Методи:

Мета заняття :Навчальна: оволодіти знаннями нового матеріалу, освоїти питання основні терміни та визначення в галузі охорони праці.

Виховна: сприяти формуванню пізнавального інтересу у процесі навчання, сприяти формуванню поглядів соціальне партнерство, як принцип законодавчого та нормативно-правового забезпечення охорони праці.

Міжпредметні зв'язки: Безпека життєдіяльності, охорона праці, будівництво, експлуатація і ремонт автомобільних доріг, виробнича практика.

Конкретні завдання навчання і рівні засвоєння знань:

Студенти повинні

- **Ознайомитись** з основними поняттями та станом охорони праці в Україні
- **Запам'ятати** поняття соціальної відповідальності
- **Розуміти і вміти пояснити** основні Конвенції МОП в галузі охорони праці
- **Вміти** пояснити призначення Організації Об'єднаних Націй, Всесвітньої організації охорони здоров'я

Забезпечення заняття:

А. Наочні посібники: _____

Б. Роздатковий матеріал: _____

В. Технічні засоби навчання: _____

Г. Навчальні місця (для практ. занять, лаб. робіт): _____

Д. Література:

Основна: Гандзюк М.П., Желібо Є.П., Халімовський М.О. Основи охорони праці: Підруч. Для студ. Вищих навч. Закладів. За ред. М.П. Гандзюка. - К.: Каравела, 2004. - 408 с.

Додаткова: Типове положення про службу охорони праці. К.: Норматив, 1993. - 31 с.

Типове положення про комісію з питань охорони праці підприємств. К.: Норматив, 1993. - 28 с.

Хід і структура заняття:

1. Законодавчі та нормативно-правові акти з охорони праці в галузі.
2. Організація системи управління

Законодавчі акти, що регулюють охорону праці людини на виробництві

Законодавство України про охорону праці являє собою систему взаємозв'язаних нормативних актів, що регулюють відносини у галузі реалізації державної політики щодо правових, соціально-економічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці. Воно складається із загальних законів України та спеціальних законодавчих актів.

Загальними законами України, що визначають основні положення з охорони праці, є Конституція України, Кодекс законів про працю України та Закон України «Про охорону праці».

Основним законом, що гарантує права громадян на безпечні й нешкідливі умови праці є Конституція України. Реалізація цих прав здійснюється через виконання вимог, викладених у законодавчих актах.

У Конституції України, прийнятій на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р., підкреслюється, що людина, її життя і здоров'я... недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3);

кожен має право на належні, безпечні та здорові умови праці (ст. 43);

громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника (ст. 46);

права і свободи людини захищаються судом (ст. 55).

Кодекс законів про працю (КЗпП) України² проголошує правові засади та гарантії здійснення громадянами України права розпоряджатися своїми здібностями до продуктивної та творчої праці;

регулює трудові відносини працівників усіх підприємств, установ незалежно від форм власності, виду діяльності й галузевої належності.

Правове регулювання охорони праці розглядається не лише у главі XI «Охорона праці» Кодексу законів про працю³.

Норми щодо охорони праці містяться в багатьох статтях інших глав КЗпП України, таких як «Трудовий договір» (глава III), «Робочий час» (глава XIV), «Час відпочинку» (глава V), «Праця жінок» (глава VII), «Праця молоді» (глава XIII), «Професійні спілки» (глава XVI), «Нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю» (глава XVIII).

Закон України «Про підприємства в Україні» (ст. 25) визначає, що підприємство зобов'язано забезпечити всім працюючим на ньому безпечні та нешкідливі умови праці й несе відповідальність у встановленому законодавством порядку за шкоду, заподіяну їх здоров'ю і працездатності.

Законом України «Про колективні договори і угоди» (ст. 7) передбачено, що в колективному договорі встановлюються взаємні зобов'язання сторін щодо охорони праці, а ст. 8 визначає, що в угодах на державному, галузевому та регіональному рівнях регулюються основні принципи і норми реалізації соціально-економічної політики, зокрема щодо умов охорони праці.

14 жовтня 1992 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про охорону праці»⁴, дія якого розповсюджується на всі підприємства, установи та організації незалежно від форм власності й видів їх діяльності, на всіх громадян, які працюють, а також залучені до праці на цих підприємствах. Цей закон визначає основні положення щодо реалізації конституційного права працівників на охорону їх життя й здоров'я в процесі трудової діяльності; регулює за участю відповідних органів державної влади відносини між роботодавцем і працівником з питань безпеки і гігієни праці та виробничого середовища; встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні.

Закон «Про охорону праці» має численні нововведення:

² Кодекс законів про працю України від 1991 року.

³ Кодекс законів про працю України від 1991 року.

⁴ Закон України «Про охорону праці» від 1992 року.

- впровадження економічних методів управління охороною праці на змiну адміністративно-командним;
 - застосування низки додаткових штрафних санкцій, а також пільг щодо оподаткування;
 - створення чіткої системи органів державного управління й нагляду за охороною праці та системи організації цієї роботи безпосередньо на підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форм власності;
 - суттєве розширення прав і соціальних гарантій працівників, насамперед осіб, які потерпіли від нещасного випадку на виробництві або від професійного захворювання, та сімей загиблих;
 - визначення місця й ролі колективного договору підприємства у вирішенні завдань щодо поліпшення умов і безпеки праці, забезпечення встановлених законом прав та соціальних гарантій працівників, у тому числі на пільги й компенсації;
 - визначення правового статусу служб охорони праці на підприємствах і в органах державного управління всіх рівнів;
 - забезпечення навчання населення з питань охорони праці;
 - забезпечення активної участі профспілок та інших громадських формувань, широких кіл трудящих у вирішенні проблем охорони праці;
 - створення необхідних передумов для започаткування нових громадських інститутів і можливості обрання комісій охорони підприємств та уповноважених трудового колективу з цих питань тощо.
- У Законі враховано основні вимоги конвенцій і рекомендацій Міжнародної організації праці щодо безпеки і гігієни праці та виробничого середовища, регулювання відносин охорони праці у передових промислово розвинутих країнах, досвід охорони праці в Україні у попередні роки.
- Особливу увагу в Законі звернено на гарантії прав громадян на охорону праці:
- право працівників на охорону праці при укладенні трудового договору (ст. 5);
 - право працівників на охорону праці під час роботи (ст. 6);
 - соціальне страхування від нещасних випадків і професійних захворювань (ст. 5);
 - право працівників на пільги і компенсації за важкі та шкідливі умови праці (ст. 7);
 - видача працівникам спецодягу, інших засобів індивідуального захисту, змиваючих та знешкоджуючих засобів (ст. 7);
 - відшкодування шкоди у випадку ушкодження здоров'я працівників або у разі їх смерті (ст. 11, 12).
- Закон України «Про охорону праці» визначає соціально-економічні, організаційно-технічні, санітарно-гігієнічні та лікувально-профілактичні заходи щодо охорони праці.
- Соціально-економічними заходами щодо охорони праці передбачаються такі економічні методи управління охороною праці:
- обов'язкове соціальне страхування працівників власником підприємства від нещасних випадків (ст. 5);
 - збереження середнього заробітку за працюючим за період простою в разі відсторонення його від дорученої роботи, якщо склалася виробнича ситуація, небезпечна для життя чи здоров'я його самого або для людей, які його оточують (ст. 6);
 - виплата вихідної допомоги при розриві трудового договору за власним бажанням, якщо власник не виконує вимог законодавства або умов колективного договору з питань охорони праці (ст. 6);
 - безплатне забезпечення лікувально-профілактичним харчуванням та інші пільги і компенсації працівникам, що зайняті на роботах з важкими й шкідливими умовами (ст. 7);
 - безплатна видача працівникам спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту на роботах із шкідливими й небезпечними умовами (ст. 8);
 - відшкодування власником шкоди у зв'язку з каліцтвом та іншим ушкодженням здоров'я працівника (або його сім'ї у разі смерті потерпілого),

пов'язаним з виконанням трудових обов'язків, а також моральної шкоди (ст. 9).

Організаційно-технічні заходи і засоби щодо охорони праці покликані забезпечити такий рівень організації праці на підприємстві й такі технічні рішення з охорони праці для всього технологічного процесу, окремого обладнання, інструментів, які виключали б вплив на працівників небезпечних виробничих факторів, а також виключали б або зменшували б до допустимих норм вплив на робітників шкідливих виробничих факторів.

До організаційних заходів з охорони праці належать: правильна поведінка працівників, чітке й своєчасне проведення інструктажів і контролю знань з охорони праці (ст. 18);

правильне планування робочих місць;
правильна організація праці; застосування безпечних способів праці;
дотримання встановленого ходу технологічного процесу;
справний стан засобів колективного та індивідуального захисту.

Технологічними (інженерними) заходами і засобами охорони праці є: застосування технічно досконалого та справного обладнання, інструментів і пристроїв, транспортних засобів колективного захисту (огорож, запобіжних пристроїв, блокування сигналізації, системи дистанційного управління, спеціальних засобів).

Санітарно-гігієнічні заходи щодо охорони праці передбачають дослідження впливу виробничих факторів на людину та встановлення допустимих значень цих факторів на робочих місцях, визначення конкретних параметрів виробничих факторів на робочих місцях, а також відповідності умов на робочих місцях вимогам нормативних документів.

Лікувально-профілактичними заходами щодо охорони праці є відповідні попередні та періодичні медичні огляди працівників;

переведення працівників на легшу роботу за станом здоров'я;
безплатне забезпечення лікувально-профілактичним харчуванням працівників на роботах з важкими і шкідливими умовами праці;
відшкодування потерпілому працівникові витрат на лікування; особливі вимоги з охорони праці жінок, неповнолітніх та інвалідів.

Серед законодавчих актів, що регулюють охорону праці слід виділити Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності»⁶ і Закон «Про страхові тарифи на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності»⁶.

Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» регулює взаємовідносини:

— потерпілих на виробництві, роботодавців і страховика з питань відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю працівника під час виконання ним трудових обов'язків;

— роботодавців і страховика з питань усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів.

Основними принципами Закон проголошує:

— обов'язковий порядок страхування всіх працівників, учнів та студентів навчальних закладів, коли вони набувають професійних навичок, а також добровільне страхування для осіб, які забезпечують себе роботою самостійно;

— сплату страхових внесків лише роботодавцями;

— формування й витрачання страхових коштів на солідарній основі;

— управління страхуванням представниками працівників, роботодавців та державних органів на основі соціального партнерства і на паритетних засадах під наглядом держави;

— економічну заінтересованість суб'єктів страхування в поліпшенні умов та безпеки праці;

⁶ Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 22.05.2001 № 1024-VI.

— надання державних гарантій застрахованим громадянам у реалізації їх прав.

Крім законодавчих актів України, правові відносини у сфері охорони праці регулюються підзаконними нормативними актами: указами і розпорядженнями Президента України, рішеннями уряду України, нормативними актами міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади.

Значна робота проводиться з удосконалення законодавчої бази з питань охорони праці, адаптації українського законодавства з охорони праці до вимог Європейського Союзу.

Розробляються три концепції, які мають стати базою для подальшої розробки законів і нормативних документів: «Концепція управління охороною праці», «Концепція державного нагляду за охороною праці» та «Концепція державного нагляду за охороною надр».

Державні нормативні акти з охорони праці

Спеціальними законодавчими актами є державні нормативні акти з охорони праці (ДНАОП). Це — правила, стандарти, норми, положення, інструкції та інші документи, яким надано чинність правових норм, обов'язкових для виконання.

Вимогам нормативних актів з охорони праці мають відповідати:

- умови праці на кожному робочому місці;
- безпека технологічних процесів, машин, механізмів, обладнання й інших засобів виробництва;
- стан засобів колективного та індивідуального захисту;
- санітарно-побутові умови.

Державні нормативні акти з охорони праці залежно від сфери дії поділяються на міжгалузеві та галузеві.

Міжгалузевий нормативний акт про охорону праці — це ДНАОП загальнодержавного користування, дія якого поширюється на всі підприємства, установи, організації незалежно від відомчої (галузевої) належності та форм власності.

Таблиця .1

ДЕЯКІ МІЖГАЛУЗЕВІ НОРМАТИВНІ АКТИ

Позначення нормативного акта	Назва нормативного акта
ДНАОП 0.00-4.03.93	Положення про розслідування та облік нещасних випадків
ДНАОП 0.00-4.04.93	Положення про порядок накладання штрафів на підприємства, установи й організації за порушення нормативних актів про охорону праці
ДНАОП 0.00-4.21.93	Типове положення про службу охорони праці
ДНАОП 0.00-4.09.93	Типове положення про комісію з питань охорони праці підприємства

Галузевий нормативний акт про охорону праці — це ДНАОП, дія якого поширюється на підприємства, установи, організації певної галузі.

Повний перелік чинних нормативних документів з охорони праці в Україні наведено в «Державному реєстрі міжгалузевих та галузевих актів про охорону праці», який діє з 1995 р. Він включає 2000 нормативних актів (правил, норм, положень, інструкцій тощо), а також 350 міждержавних стандартів безпеки праці (ГОСТ ССБТ) і близько 40 Державних стандартів України (ДСТУ).

Функцію головної організації з опрацювання ДНАОП виконує Національний науково-дослідний інститут охорони праці, який входить до системи органів державного нагляду за охороною праці. У кожній галузі народного господарства визначається базова організація з опрацювання нормативних актів про охорону праці.

Згідно із Законом України «Про охорону праці» (ст. 34) прийняття нових, перегляд і скасування державних міжгалузевих та галузевих нормативних актів про охорону праці проводяться органами державного нагляду за охороною праці за участю інших державних органів.

Державні міжгалузеві та галузеві нормативні акти про охорону праці переглядаються в міру впровадження досягнень науки і техніки, що сприяють поліпшенню безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, але не рідше одного разу на десять років.

Суть і завдання управління охороною праці. Концепція управління охороною праці

У нових соціально-економічних умовах роль держави суттєво змінюється. Закон України «Про охорону праці» вперше чітко визначив політику держави у сфері захисту інтересів як найманих працівників, так і роботодавців у трудовому процесі, законодавчо закріпив право працівника на безпечну працю. Згідно з цим Законом роль держави та її інститутів в охороні праці не зводиться до створення правових норм і адміністративного нагляду. Держава розробляє й реалізує заходи, спрямовані на створення цілісної системи державного управління охороною праці, організує контроль за виконанням відповідних законодавчих і нормативних актів, координує діяльність центральних та місцевих органів виконавчої влади в цій сфері, ініціює розробку конкретних програм у галузі безпеки та гігієни праці, стежить за їх виконанням.

Управління охороною праці — це підготовка, прийняття і реалізація правових, організаційних, науково-технічних, санітарно-гігієнічних, соціально-економічних та лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на збереження життя, здоров'я й працездатності людини в процесі трудової діяльності. Основними завданнями управління охороною праці є: опрацювання заходів щодо здійснення державної політики з охорони праці на регіональному і галузевому рівнях, а також підготовка, прийняття та реалізація заходів, спрямованих на:

- забезпечення належних, безпечних і здорових умов праці;
- забезпечення утримання в належному стані виробничого устаткування, будівель і споруд;
- пропаганду охорони праці;
- облік, аналіз та оцінку стану умов і безпеки праці;
- забезпечення страхування працівників від нещасного випадку на виробництві та профзахворювання.

Державне управління формулює державну політику в галузі охорони праці — пріоритет життя і здоров'я працівника щодо результатів виробничої діяльності. Держава приймає нормативно-правове законодавство в галузі охорони праці, встановлює обов'язки, права і відповідальність щодо проведення державної політики, створює відділи з питань охорони праці при держадміністраціях, навчально-методичні й експертно-технічні центри, систему нагляду за охороною праці, санітарно-епідеміологічні служби, органи пожежної, екологічної безпеки, фонд соціального страхування від нещасних випадків і профзахворювань та інші наглядові і контролюючі органи, а також систему виробничо-технічного, інформаційного, наукового й фінансового забезпечення діяльності в галузі охорони праці.

У ринкових умовах виникає три центри управління охороною праці⁹: державне управління, управління з боку керівництва підприємства, управління з боку працівників підприємства (рис. 7.1).

Таким чином, управління охороною праці в ринкових умовах полягає в тому, що:

— держава створює законодавство в галузі охорони праці, комплекс наглядових інспекцій, у завдання яких входить забезпечення застосування прийнятих нормативно-правових актів, інфраструктуру виробничо-технічного, інформаційного, наукового і фінансового забезпечення діяльності в галузі охорони праці;

— власник підприємства економічно заінтересований у тому, щоб його працівники не травмувалися і не хворіли, а тому забезпечує виконання на підприємстві всіх нормативно-правових актів про охорону праці. Він повинен широко залучати працівників та уповноважених трудових колективів до управління охороною праці, пропагувати серед працівників культуру здоров'я;

— кожен працівник повинен дбати про здоровий стиль життя і праці, постійно підвищувати свій кваліфікаційний, фізичний та психофізіологічний стан, програмувати шлях здорового довголіття, запобігання випадків травматизму і захворювань. Він повинен негайно повідомити свого керівника про виникнення будь-якої небезпечної ситуації. Керівник не може вимагати від працівника виконання роботи до усунення небезпечної ситуації (пошкодження огорожі, блокування, сигналізації, запиленості, загазованості тощо). Комплексне управління охороною праці з боку держави, власника і працівника забезпечить підвищення ефективності цієї діяльності.

Рис. 7.1. Система управління охороною праці в ринкових умовах

Згідно із Законом України «Про охорону праці» політика держави у сфері захисту інтересів як найманих працівників, так і роботодавців, принципи державної політики в галузі охорони праці базуються на:

— повній відповідальності власника за створення безпечних і нешкідливих умов праці;

— комплексному розв'язанні завдань охорони праці на основі національних програм з цих питань та з урахуванням напрямів економічної і соціальної політики, досягнень у галузі науки й техніки;

—соціальному захисті працівників, повному відшкодуванні шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;

—встановленні єдиних нормативів з охорони праці незалежно від форм власності і видів їх діяльності;

—використанні економічних методів управління охороною праці, проведенні політики пільгового оподаткування, що сприяє створенню безпечних і нешкідливих умов праці, участі держави у фінансуванні заходів щодо охорони праці;

—здійсненні навчання населення, професійної підготовки й підвищення кваліфікації працівників з питань охорони праці;

—забезпеченні координації діяльності державних органів, організацій та об'єднань громадян, які вирішують різні проблеми охорони здоров'я, гігієни і безпеки праці;

—міжнародному співробітництві в галузі охорони праці.

Враховуючи той факт, що стан охорони праці відбивається практично на всіх показниках якості життя суспільства (тривалості життя людей, стані їх здоров'я, збереженні національного багатства), наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 22.10.2001 р. № 432 затверджена Концепція управління охороною праці¹⁰. Концепція спрямована на реалізацію положень Конституції та законів України щодо забезпечення охорони життя й здоров'я працівників у процесі трудової діяльності, створення безпечних і нешкідливих умов праці на кожному робочому місці, а також належних умов для формування у працівників свідомого ставлення до особистої безпеки та безпеки оточуючих, впровадження нових і вдосконалення існуючих механізмів управління в галузі охорони праці.

Метою концепції є реалізація конституційного права працюючих на належні, безпечні й здорові умови праці. Концепція складається з розділів:

1. Загальні положення.

2. Державна політика управління охороною праці.

3. Реформування у сфері управління охороною праці.

В основу розробки концепції покладені такі принципи:

—принцип обов'язкового забезпечення безпеки людини, пріоритету життя і здоров'я працівника стосовно результатів виробничої діяльності підприємств;

—принцип плати за ризик. У багатьох країнах економічні пільги і санкції є важелями державної політики у галузі охорони праці. За розрахунками німецької ради підприємців, наслідки нещасних випадків коштують у 10 разів дорожче, ніж вартість заходів щодо їх попередження. Невипадково в багатьох розвинутих країнах інвестування в заходи з охорони праці вважаються вигідним бізнесом;

—принцип добровільності й прийнятності ризику, тобто ніхто не має права наражати людину на ризик без її згоди;

—принцип правового регулювання ризику, тобто наявності державних законів, що встановлюють систему заборон і норм попередження нещасних випадків та профзахворовань, а також обов'язкову відповідальність за порушення цих законів;

—принцип доступності й відкритості інформації з питань охорони праці.

Кабінет Міністрів України постановою від 10 жовтня 2001 р. № 1320 затвердив Національну програму поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2001—2005 рр.¹¹, яка передбачає комплексне розв'язання проблем охорони праці, забезпечення пріоритету здоров'я працівників, їх соціального захисту, створення належних, безпечних і здорових умов праці на виробництві.

Перший розділ програми «Організаційні заходи» передбачає проведення атестації робочих місць з небезпечними та шкідливими умовами праці, створення національного реєстру канцерогенних небезпечних підприємств, цехів і професій тощо.

Другий розділ «Пріоритетні науково-технічні дослідження і розробки з охорони праці» містить 45 заходів. Серед них:

- завершення розробки та впровадження на вугільних шахтах автоматизованої системи контролю пиловихобезпеки (2001 р.);
- розробка автоматизованої системи контролю параметрів роботи потенційно небезпечного устаткування (2003 р.);
- створення засобів шумопоглинання для пневматичних пристроїв технологічного устаткування (2003 р.);
- розробка методики проведення гігієнічних досліджень і оцінки умов праці, методики дослідження важкості та напруженості трудового процесу для впровадження гігієнічної класифікації праці за показниками шкідливості й небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу (2004 р.);
- розробка і впровадження у провідних галузях промисловості системи професійного психофізіологічного добору спеціалістів, зайнятих на роботах з підвищеним рівнем небезпеки (2005 р.) тощо.

Третій розділ «Нормативно-правове забезпечення охорони праці» передбачає приведення нормативно-правових актів з питань охорони праці відповідно до вимог директив Європейського Союзу (2005 р.).

Четвертий розділ «Забезпечення працівників засобами колективного захисту та контролю виробничого середовища» містить вісім заходів. Серед них:

- створення приладів для здійснення контролю мікроклімату на робочих місцях (2003 р.);
- розробка апарату (приладів) для вимірювання радіаційного випромінювання у вугільних шахтах для проведення оцінки і здійснення контролю безпечних умов праці (2003 р.).

П'ятий розділ «Інформаційне забезпечення охорони праці» передбачає випуск періодичних інформаційних видань з охорони праці.

Шостий розділ програми «Міжнародне співробітництво у галузі охорони праці» присвячений вивченню досвіду зарубіжних країн у сфері охорони праці, участі у діяльності міжнародних організацій.

Фінансування Національної програми здійснюється за рахунок коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, Державного бюджету, а також інших джерел. На виконання заходів програми передбачені витрати у розмірі 23,07 млн грн, у тому числі з Державного бюджету — 4,29 млн грн.

Організаційне забезпечення виконання Національної програми здійснюватиме Держнагляд охорони праці. Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади запропоновано розробити галузеві та регіональні програми з урахуванням положень Національної програми.

Важливого значення в ринкових умовах набуває вдосконалення системи управління охороною праці. У зв'язку з цим виділяють основні концептуальні принципи і напрями поліпшення управління охороною праці, такі як:

- соціальна й особистісна спрямованість форм і методів управління охороною праці, орієнтованих на формування нової, працезахоронної ідеології мислення щодо безпечної трудової діяльності;
- удосконалення організації безпечної виконання робіт на всіх стадіях та етапах трудових і виробничих процесів: у період технологічної підготовки, тобто до початку роботи, в процесі роботи і після її закінчення;
- зміна стратегії забезпечення безпеки праці на основі переходу до управління виробничим (професійним) ризиком, поліпшення умов праці, доведення їх до нормативних вимог;
- цільова спрямованість працезахоронної політики, перехід від адміністративних до економічних методів управління на основі досконалішого механізму регулювання та мотивації по всій ієрархічній вертикалі: від державного рівня до рівня підприємств, який забезпечує загальну заінтересованість у створенні умов для безпечної виконання робіт і додержання заходів безпеки, техніко-технологічне удосконалення;
- поліпшення професійної підготовки й профдобору з урахуванням психофізіологічних та особистісних якостей і факторів;
- формування відповідної нормативно-правової бази на державному (законодавчому), галузевому й виробничому рівнях;

—удосконалення та підвищення ефективності системи контролю за дотриманням правил безпеки на всіх етапах виробництва, функціонуванням системи управління охороною праці, виконанням у встановлені строки організаційно-розпорядчих документів і рішень;

—виділення необхідних (адекватних) фінансових ресурсів для реалізації цільових завдань у галузі технічної, організаційної, соціальної політики, спрямованих на профілактику травматизму, професійних захворювань та аварій.

На перше місце поставлено соціальний та особистісний напрями вдосконалення системи управління охороною праці.

Органи державного управління охороною праці: їх компетенції та повноваження

Державне управління охороною праці в Україні здійснюють:

—Кабінет Міністрів України, Державний департамент з нагляду за охороною праці в складі Міністерства праці та соціальної політики України (Держнагляд-охоронпраці);

—на регіональному рівні — Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації й органи місцевого самоврядування;

—на галузевому рівні — міністерства та інші центральні органи виконавчої влади.

Державне управління охороною праці (рис. 7.2) здійснюється шляхом сукупності скоординованих дій органів державного управління охороною праці, органів місцевого самоврядування за участю об'єднань роботодавців, професійних спілок та інших представницьких органів з реалізації основних напрямів соціальної політики в галузі охорони праці, спрямованих на забезпечення безпечних і здорових умов праці.

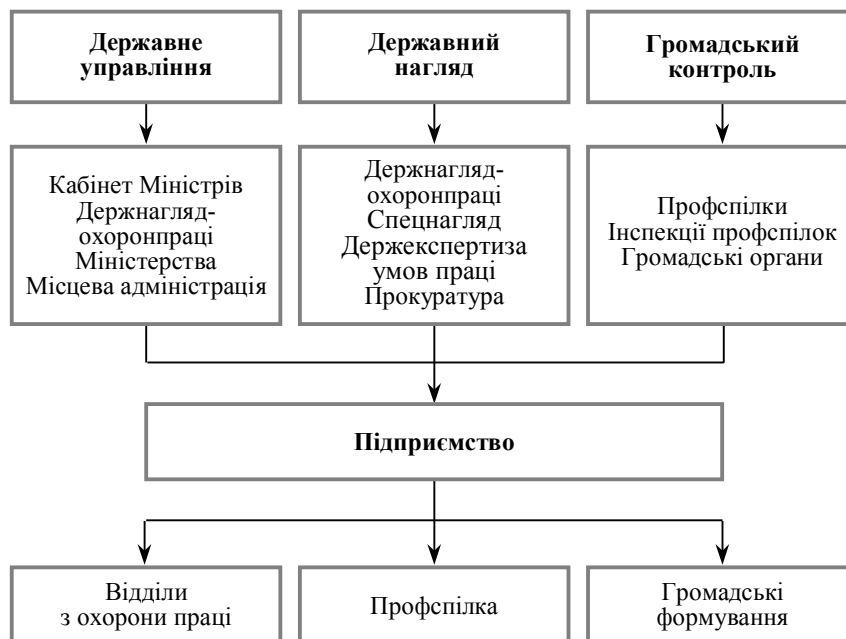

Рис. 7.2. Органи, які здійснюють управління, нагляд і контроль за станом умов праці та охорони праці

Управління охороною праці на всіх рівнях — державному, регіональному, галузевому, на рівні підприємства, підприємців базується на законодавчих та нормативно-правових актах про охорону праці.

Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію державної політики щодо управління охороною праці, визначає функції міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади щодо створення безпечних і нешкідливих умов праці, затверджує національну програму поліпшення стану безпеки, гігієни праці й виробничого середовища.

Для реалізації цілісної системи державного управління охороною праці при Кабінеті Міністрів України створена Національна рада з питань безпечної життєдіяльності населення. Вона розробляє та вживає заходів щодо створення цілісної системи державного управління охороною життя людей на виробництві, організовує контроль за виконанням відповідних законодавчих актів і рішень уряду України, координує діяльність центральних і місцевих органів виконавчої влади з цих проблем.

Державний нагляд за виконанням законів про працю міністерствами, відомствами, підприємствами та їх службовими особами покладений на Генерального прокурора. До органів Державного нагляду за станом охорони праці відносяться Держнадзор, Держатоменергонадзор, Держсаннадзор, Держенергонадзор, Держ-стандарт, діючі згідно з положеннями про ці органи.

Комплексне управління охороною праці в державі, у тому числі й державний нагляд за охороною праці здійснює Державний департамент з нагляду за охороною праці (Держнаглядохоронпраці), який виступає правонаступником Комітету з нагляду за охороною праці¹². Основними завданнями департаменту є реалізація державної політики у сфері охорони праці та виробничої безпеки, комплексне управління охороною праці, здійснення державного нагляду за додержанням вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо безпечного проведення робіт, а також охорони надр.

Державний департамент з нагляду за охороною праці виконує такі функції:

- розробляє за участю міністерств, інших центральних органів виконавчої влади і профспілок Національну програму поліпшення безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, контролює її виконання;

- організовує й здійснює державний нагляд за додержанням у процесі трудової діяльності вимог законодавчих, міжгалузевих, галузевих та інших нормативних актів щодо охорони праці за відповідністю вимогам нормативних актів з охорони праці діючих технологій, технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування, транспортних та інших засобів;

- проводить експертизу проектів будівництва підприємств і виробничих об'єктів, розробок нових технологій, засобів виробництва на їх відповідність нормативним актам про охорону праці;

- здійснює облік та аналіз аварій і нещасних випадків на виробництві, розробляє на цій основі пропозиції щодо профілактики аварійності й виробничого травматизму тощо.

Працівники Держнаглядохоронпраці мають досить широкі повноваження: від накладання штрафів до зупинки експлуатації підприємств, об'єктів, окремих виробництв, цехів і дільниць, робочих місць та обладнання, до усунення порушень вимог щодо охорони праці.

Для виконання своїх функцій Держнаглядохоронпраці створює територіальні управління й інспекції. Основними завданнями територіального управління Держнаглядохоронпраці згідно з Типовим положенням про територіальне управління Комітету з нагляду за охороною праці України, затвердженим наказом Комітету з нагляду за охороною праці України 2 липня 1998 р. № 135¹³, є:

- здійснення державного нагляду за додержанням у процесі трудової діяльності вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо безпеки, гігієни праці й виробничого середовища, а також за проведенням робіт з геологічного вивчення надр, їх охороною і використанням, переробкою мінеральної сировини;

- координація робіт з профілактики травматизму не виробничого характеру;

- дотримання вимог законодавства та інших нормативно-правових актів про охорону праці при введенні в експлуатацію нових і реконструйованих підприємств, об'єктів та засобів виробництва;

- сприяння впровадженню у виробництво нових науково-дослідних розробок, винаходів, технологій, спрямованих на поліпшення умов праці і раціональне використання мінеральної сировини.

¹² Державний департамент з нагляду за охороною праці.

¹³ Державний департамент з нагляду за охороною праці.

Для виконання своїх функцій територіальне управління Держнаглядохоронпраці має у своєму складі державні інспекції, кількість яких погоджується Комітетом.

З метою технічної підтримки державного нагляду створено мережу експертно-технічних центрів, які включають 61 випробувальну лабораторію, котрі проводять експертизу технічної документації, діагностику обладнання, опрацьовують експертні висновки щодо можливості введення в експлуатацію нових та реконструйованих об'єктів і засобів виробництва.

Порядок організації державного нагляду за охороною праці в системі Держнаглядохоронпраці затверджено наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 31 травня 1995 р. № 82 зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 06.04.1998 р. № 54¹⁴. Він передбачає оперативні перевірки стану охорони праці, цільові, комплексні перевірки, а також контроль технічного стану об'єктів.

Міністерство праці та соціальної політики України здійснює державну експертизу умов праці, визначає порядок і виконує контроль за якістю проведення атестації робочих місць щодо їх відповідності нормативам з охорони праці, а також бере участь у розробці нормативних актів з охорони праці.

Щодо повноважень інших міністерств та центральних органів виконавчої влади, то вони:

- проводять єдину науково-технічну політику у галузі охорони праці;
 - розробляють і реалізують комплексні заходи щодо поліпшення безпеки, гігієни праці й виробничого середовища;
 - здійснюють методичне керівництво діяльністю підприємств галузі з охорони праці;
 - фінансують опрацювання і перегляд нормативних актів про охорону праці;
 - організовують навчання і перевірку знань з охорони праці працівниками галузі;
 - здійснюють внутрішньовідомчий контроль за станом охорони праці.
- Місцеві державні адміністрації виконують такі функції:
- забезпечують реалізацію державної політики у галузі охорони праці;
 - формують за участю профспілок програми заходів з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища;
 - здійснюють контроль за додержанням нормативних актів з охорони праці.

Голова держадміністрації області відповідає за проведення державної політики у сфері охорони праці, забезпечує задоволення потреб підприємств у засобах охорони праці та аудит у цій галузі. Облдержадміністрація розробляє регіональну програму поліпшення стану безпеки, гігієни праці й виробничого середовища з відповідним фінансуванням. Програма формується на підставі конкурсу проектів і бізнес-планів. На фінансування наукових програм виділяються конкурсні гранти. Фінансування програм проводиться за рахунок як державного і регіонального бюджету, так і Фонду соціального страхування від нещасних випадків і професійних захворювань, ініціативних, благодійних та інших фондів.

Державне управління охороною праці в Україні

Розглядаючи державне управління охороною праці в Україні, слід визначити, що закон «Про охорону праці» вперше чітко визначив політику держави в сфері захисту інтересів як найманих працівників, так і роботодавців у трудовому процесі, законодавчо закріпив право працівника на безпечну працю.

Згідно з цим законом, роль держави та її інститутів в охороні праці не зводиться лише до створення правових норм та адміністративного нагляду. Держава розробляє й реалізує заходи, спрямовані на створення цілісної системи державного управління охороною життя та здоров'я людей на виробництві, організує контроль за виконанням відповідних законодавчих і нормативних актів, координує діяльність центральних та місцевих органів виконавчої влади в цій сфері, ініціює розробку конкретних програм у галузі безпеки та гігієни праці, стежить за їх виконанням.

Враховуючи, що стан охорони праці позначається практично на всіх показниках якості життя суспільства (тривалості життя людей, стану їх здоров'я, збереження національного багатства), в Україні 1990 року була розроблена Концепція вдосконалення управління охороною праці.

При розробці концепції спиралися на такі принципи:

- принцип обов'язкового забезпечення безпеки людини, пріоритету життя і здоров'я працівника по відношенню до результатів виробничої діяльності підприємств;

- принцип плати за ризик. У багатьох країнах економічні пільги та санкції є важелями державної політики в галузі охорони праці. За розрахунками німецької ради підприємців наслідки нещасних випадків коштують в 10 разів дорожче ніж вартість заходів з запобігання їм. Невипадково в багатьох розвинених країнах інвестування в заходи з охорони праці вважаються вигідним бізнесом;

- принцип добровільності й прийнятності ризику, тобто ніхто не має права наражати людину на ризик без її згоди;

- принцип правового регулювання ризику, тобто наявності державних законів, що встановлюють систему заборон і норм попередження нещасних випадків і профзахворювань, а також обов'язкову відповідальність за порушення цих законів;

- принцип доступності і відкритості інформації з питань охорони праці.

Слід знати принципи, на яких базується державна політика в галузі охорони праці.

Державна політика в галузі охорони праці базується на таких принципах:

- пріоритету життя і здоров'я працівників по відношенню до результатів діяльності підприємств;

- повної відповідальності власника за створення безпечних і нешкідливих умов праці;

- комплексного розв'язання завдань охорони праці на основі національних програм з цих питань та врахування напрямків економічної і соціальної політики, досягнень у галузі науки і техніки;

- соціального захисту працівників, повного відшкодування шкоди особам, які постраждали від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань;

- встановлення єдиних нормативів з охорони праці, незалежно від форм власності підприємств і видів їх діяльності;

- використання економічних методів управління охороною праці, проведення політики пільгового оподаткування, що сприяє створенню безпечних і нешкідливих умов праці, участі держави у фінансуванні заходів щодо охорони праці;

- здійснення навчання населення, професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників з питань охорони праці;

- забезпечення координації діяльності державних органів, організацій та об'єднань громадян, які розв'язують різні проблеми охорони здоров'я, гігієни та безпеки праці;

- міжнародне співробітництво в галузі охорони праці.

Ці принципи розглядаються в розділі «Основні принципи державної політики в галузі охорони праці» в роботі Науково-практичний коментар до закону України «Про охорону праці» с. 21—28.

Вперше було розроблено і затверджено урядом Національну програму поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 1994—1995 роки. Головною метою програми було створення державної системи управління охороною праці, яка б сприяла розв'язанню завдань правового, організаційного, матеріально-технічного і наукового забезпечення робіт у галузі безпеки й умов праці.

Необхідно зазначити, що Закон «Про охорону праці» передбачає чітку систему державного управління охороною праці — від уряду, при якому створено і функціонує Національна Рада по забезпеченню безпечної життєдіяльності населення, до підприємства.

Державне управління охороною праці в Україні здійснюють Кабінет Міністрів України, Департамент державного нагляду за дотриманням законодавства про працю, міністерства та інші центральні органи державної виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, місцеві Ради.

Слід знати повноваження органів, які здійснюють державне управління охороною праці.

Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію державної політики в галузі охорони праці, визначає функції міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади щодо створення безпечних і нешкідливих умов

праці та порядок створення й використання державного, галузевих та регіональних фондів охорони праці, затверджує національну програму щодо поліпшення стану безпеки, гігієни праці й виробничого середовища.

Кабінет Міністрів України затвердив:

- другу Національну програму поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 1996—2000 роки, до якої увійшли Рекомендації учасників I Української конференції з охорони праці;

- Державну програму навчання та підвищення рівня знань працівників, населення України з питань охорони праці на 1996—2000 роки;

- Програму вивільнення жінок з виробництва, пов'язаних з важкою роботою та шкідливими умовами, а також обмеження використання їхньої праці в нічний час на 1996—1998 роки.

Для реалізації цілісної системи державного управління охороною праці при Кабінеті Міністрів України створена Національна рада з питань безпечної життєдіяльності населення.

Постановою Кабінету Міністрів від 27 січня 1993 р. колишній Держгіртехнагляд перетворено в Державний комітет по нагляду за охороною праці. Зараз це Департамент державного нагляду за додержанням законодавства про працю в системі Міністерства праці та соціальної політики України, який включає управління політики охорони праці, управління організації наглядової діяльності, управління з методології перевірок правових питань праці.

Необхідно ознайомитися з основними завданнями, функціями та правами Департаменту.

Департамент реалізує державну політику в галузі охорони праці, здійснює державний нагляд за додержанням законодавчих та інших нормативних актів з охорони праці і при користуванні надрами.

Департамент у своїй діяльності керується Конституцією і законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, декретами, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, а також вищезгаданим положенням. У межах своїх повноважень Комітет організує виконання актів законодавства України і здійснює систематичний контроль за їх виконанням.

Департамент узагальнює практику застосування актів законодавства з питань, що входять до його компетенції, розробляє пропозиції щодо його вдосконалення та вносить їх на розгляд Кабінету Міністрів України.

Слід звернути увагу на те, що основними завданнями Департаменту є:

- комплексне управління охороною праці на державному рівні;
- здійснення державного нагляду за додержанням у процесі трудової діяльності вимог законодавчих та інших нормативних актів щодо безпеки, гігієни праці й виробничого середовища, а також за проведенням робіт з геологічного вивчення надр, їх охороною і використанням, переробкою мінеральної сировини;

- проведення експертизи проектної документації і видача дозволів на введення в експлуатацію нових і реконструйованих підприємств, об'єктів і засобів виробництва;

- координація науково-дослідних робіт з питань охорони праці і підвищення ефективності державного нагляду за охороною праці;

- розвиток у встановленому порядку міжнародних зв'язків з питань нагляду та охорони праці.

Державний департамент по нагляду за охороною праці відповідно до покладених на нього завдань:

- 1) розробляє за участю міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади і профспілок національну програму поліпшення безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і контролює її виконання;

- 2) здійснює управління Державним фондом охорони праці;

3) координує роботу міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій та об'єднань підприємств у галузі безпеки, гігієни праці та виробничого середовища;

4) організує і здійснює державний нагляд за:

- додержанням у процесі трудової діяльності вимог законодавчих, міжгалузевих, галузевих та інших нормативних актів щодо охорони праці;

- відповідністю вимогам нормативних актів про охорону праці діючих технологій, технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування, транспортних засобів і приладів, а також придбаних за кордоном;

- безпекою і технічним станом будов, споруд, обладнання, інших засобів виробництва;

- своєчасним забезпеченням працівників спецодягом та іншими засобами індивідуального захисту і утриманням їх відповідно до чинних нормативних актів;

- виготовленням, монтажем, ремонтом, реконструкцією, налагодженням і експлуатацією машин, механізмів, устаткування, транспортних та інших засобів виробництва згідно з вимогами нормативних актів про охорону праці;

- відповідністю вимогам правил і норм з охорони праці об'єктів виробничого, соціально-культурного та побутового призначення, а також тих, що будуються і реконструюються;

- виготовленням, транспортуванням, зберіганням, використанням та обліком вибухових матеріалів і виробів на їх основі;

- повнотою вивчення родовищ корисних копалин і умов їх розробки, умов будівництва та експлуатації підземних споруд, захоронення шкідливих речовин, відходів виробництва, а також правильністю і своєчасністю передачі родовищ корисних копалин для промислового освоєння;

- додержанням вимог щодо охорони надр при веденні робіт з їх вивчення, встановленні кондицій на мінеральну сировину, розробці родовищ твердих, рідких і газоподібних корисних копалин і використанні надр для цілей, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин;

- забезпеченням раціонального використання мінеральних ресурсів при їх переробці, найбільш повним і комплексним вилученням наявних корисних компонентів;

- проведенням комплексу маркшейдерських і геологічних робіт;

- роботою служб внутрішнього контролю за станом охорони праці, служб охорони праці та інших структурних підрозділів підприємств щодо створення безпечних і нешкідливих умов праці;

- готовністю воєнізованих та інших професійних аварійно-рятувальних формувань, аварійно-диспетчерських служб до локалізації й ліквідації аварій.

5) реєструє об'єкти газового комплексу, котельні установки і посудини, що працюють під тиском, трубопроводи для пари і гарячої води, підйомні споруди, склади вибухових матеріалів та інші об'єкти, що потребують реєстрації відповідно до чинних нормативних актів;

6) проводить:

- експертизу проектів будівництва (реконструкції, технічного оснащення) підприємств і виробничих об'єктів, розробок нових технологій, засобів виробництва, засобів колективного та індивідуального захисту працюючих на відповідність їх нормативним актам про охорону праці. Бере участь у прийнятті в експлуатацію виробничих об'єктів;

- вибіркову перевірку наявності і виконання проектів ведення робіт з геологічного вивчення надр, розробки родовищ корисних копалин і будівництва підземних споруд, заходів щодо запобігання та усунення шкідливого впливу гірничих робіт на будинки та споруди, а також установленого порядку обліку, стану і руху запасів корисних копалин, перероблюваної сировини та їх втрат;

- технічний огляд і випробування об'єктів котлонагляду, газового комплексу, підйомних споруд та інших об'єктів на їх відповідність встановленим вимогам,

контролює своєчасність проведення такого огляду і випробувань підприємствами, установами та організаціями;

7) видає:

— дозволи на введення нових і реконструйованих об'єктів виробничого та соціально-культурного призначення, а також на початок роботи створених підприємств, виготовлення і передачу у виробництво зразків нових машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, на впровадження нових технологій; виготовлення, випробування, монтаж, ремонт, реконструкцію, налагодження та експлуатацію парових і водонагрівальних котлів і посудин, що працюють під тиском, трубопроводів для пари й гарячої води, підйомних споруд, устаткування і технологічних об'єктів газового комплексу;

— гірничі відводи на всі види користування надрами (крім видобування корисних копалин місцевого значення);

— свідоцтва на право придбання промислових вибухових матеріалів підприємствами й організаціями, дозволи на проведення підливних робіт і виготовлення найпростіших вибухових речовин на місцях робіт;

8) розробляє із залученням міністерств і відомств та затверджує нові, переглядає, скасовує, припиняє чинність державних міжгалузевих і галузевих нормативних актів з охорони праці, а також інші нормативні акти відповідно до своїх повноважень;

9) погоджує:

— стандарти, технічні умови та інші нормативно-технічні документи на засоби виробництва і технологічні процеси, що містять вимоги з охорони праці, а також правила та інструкції щодо робіт з вивчення, використання й охорони надр, переробки мінеральної сировини;

— норми відбору і втрат корисних копалин на підприємствах, що видобувають тверді, газоподібні корисні копалини і гідромінеральні ресурси;

— питання забудови родовищ корисних копалин і списання їх запасів з балансу підприємств (крім корисних копалин місцевого значення);

— заходи щодо захисту здоров'я та життя працівників і населення в разі надходження на підприємство нових небезпечних речовин або перевищення допустимих обсягів їх зберігання;

10) організує разом з Держстандартом проведення сертифікації машин, механізмів, устаткування, транспортних засобів, технологічних процесів і робіт, стандарти на які містять вимоги щодо забезпечення безпеки праці, життя і здоров'я людей;

11) приймає нормативні акти про навчання з питань охорони праці;

12) здійснює облік та аналіз аварій і нещасних випадків на виробництві, розробляє на цій основі пропозиції про профілактику аварійності й виробничого травматизму;

13) забезпечує проведення дослідницької роботи з питань охорони праці й підвищення ефективності державного нагляду, координує і погоджує тематичні плани науково-дослідних робіт; здійснює контроль за реалізацією науково-технічних програм з питань, що входять до його компетенції;

14) веде інформаційно-роз'яснювальну роботу через пресу, телебачення, радіо та інші засоби масової інформації щодо вимог Закону України «Про охорону праці», про стан аварійності й травматизму в суспільному виробництві;

15) видає технічну, інформаційно-довідкову (в тому числі інформаційний бюлетень) та іншу літературу з безпеки праці, охорони надр, наглядової діяльності;

16) розглядає пропозиції і запити громадян з питань, що входять до компетенції Департаменту;

17) бере участь у міжнародному співробітництві в галузі охорони праці та використання надр, вивчає, узагальнює і поширює світовий досвід, організовує виконання міжнародних договорів і угод з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища;

18) розробляє пропозиції про матеріальне і соціально-побутове забезпечення працівників Департаменту, підприємств, установ і організацій, що входять до сфери управління, та вносить їх на розгляд відповідних органів;

19) здійснює управління майном, що є у загальнодержавній власності підприємств, установ та організацій, що входять до сфери управління Департаменту:

- приймає рішення про створення, реорганізацію, ліквідацію підприємств, установ та організацій, заснованих на загальнодержавній власності, затверджує їхні статuti (положення), контролює їх дотримання та приймає рішення у зв'язку з порушенням статутів (положень);

- укладає і розвиває контракти з керівниками підприємств, установ та організацій;

- здійснює контроль за ефективністю використання і збереженням закріпленого за підприємствами, установами й організаціями державного майна;

- дає згоду орендодавцю на передачу в оренду цілісних майнових комплексів підприємств, установ та організацій, їх структурних підрозділів, а також нежилых приміщень, погоджує істотні умови договору оренди вказаних об'єктів;

- дає згоду Фондові державного майна на створення спільних підприємств будь-яких організаційно-правових форм, до статутного фонду яких передається майно, що є загальнодержавною власністю;

- готує разом з відповідними місцевими Радами висновки та пропозиції Кабінету Міністрів України щодо розмежування державного майна між загальнодержавною, республіканською Автономною республікою Крим і комунальною власністю;

- здійснює інші функції управління майном, передбачені чинним законодавством.

Необхідно зазначити, що співробітники Департаменту мають право:

1) безперешкодно в будь-який час проводити перевірку підконтрольних підприємств щодо дотримання законодавства про охорону праці та надр, отримувати від власника необхідні пояснення, матеріали та інформацію;

2) залучати за погодженням з відповідними міністерствами, іншими центральними органами державної виконавчої влади, підприємствами (об'єднаннями підприємств) їх спеціалістів для проведення перевірок підконтрольних підприємств та об'єктів;

3) надсилати (надавати) керівникам підприємств, а також їх посадовим особам, керівникам структурних підрозділів Ради Міністрів Республіки Крим, місцевих Рад народних депутатів, міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади, місцевим державним адміністраціям обов'язкові для виконання розпорядження (приписи) про усунення порушень і недоліків у галузях охорони праці та користування надрами;

4) зупиняти експлуатацію підприємств, об'єктів, окремих виробництв, цехів і діляниць, робочих місць та обладнання до усунення порушень вимог щодо охорони праці та використання надр, що створюють загрозу життю чи здоров'ю працівників;

5) притягати до адміністративної відповідальності працівників, винних у порушенні законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці, надр і ведення підричних робіт;

6) накладати штрафи на підприємства, установи і організації незалежно від форм власності та господарювання в разі порушення нормативних актів про охорону праці, невиконання розпоряджень посадових осіб органів державного

* Інспекторські перевірки, залежно від їх конкретних завдань, мети і тривалості підрозділяються на три види: оперативні, цільові і комплексні.

нагляду за охороною праці з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища;

7) надсилати (подавати) власникам, керівникам підприємств подання про невідповідність окремих посадових осіб посаді, яку обіймають, для вжиття заходів і передавати в необхідних випадках матеріали органам прокуратури для притягнення згаданих осіб до кримінальної відповідальності;

8) брати участь у перевірці знань з охорони праці в посадових осіб до початку виконання ними своїх обов'язків і періодично один раз на три роки;

9) перевіряти додержання встановленого порядку допуску працівників до роботи, їх інструктажу, навчання безпечних методів праці, перевірки знань з питань охорони праці. Усувати від виконання небезпечних і спеціальних робіт осіб, які не мають на це права;

10) заслуховувати посадових осіб міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади, а також підприємств, установ і організацій з питань охорони праці та використання надр;

11) припиняти випуск або вилучати дозволи на виготовлення машин, механізмів, устаткування, транспортних та інших засобів виробництва, технологічні процеси і ведення підричних робіт у разі невідповідності їх вимогам нормативних актів про охорону праці;

12) проводити в установленому порядку технічне розслідування обставин і причин аварій, випадків виробничого травматизму, розкрадання, розкидання і втрат промислових вибухових матеріалів, приймати за результатами розслідування обов'язкові для виконання рішення з питань, віднесених до компетенції Держнаглядохоронпраці;

13) призначати в межах вимог чинних нормативних актів про охорону праці проведення міністерствами, підприємствами, установами й організаціями контрольних випробувань устаткування та матеріалів, контрольних аналізів виробничого середовища, технічного огляду устаткування, незалежної експертизи проектно-конструкторської документації;

14) одержувати безплатно від міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади, місцевих державних організацій, підприємств, установ і організацій інформацію, необхідну для виконання покладених на Держнаглядохоронпраці завдань;

15) створювати в складі територіальних органів госпрозрахункові підрозділи для проведення діагностики устаткування, експертизи проектів, ліцензування і сертифікації виробів, робіт і послуг, навчання та атестації спеціалістів.

Департамент державного нагляду за додержанням законодавства про працю при виконанні покладених на нього функцій взаємодіє з іншими центральними органами державної виконавчої влади України, органами Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого і регіонального самоврядування, а також відповідними органами інших держав.

Для виконання своїх функцій Держнаглядохоронпраці створює територіальні управління та інспекції. Державний нагляд за охороною праці здійснюють державні інспектори та посадові особи Департаменту і вказаних територіальних органів.

У системі Держнаглядохоронпраці працює система експертно-технічних центрів. В експертних центрах створено 61 випробувальну лабораторію.

Слід знати повноваження міністерств щодо охорони праці.

Міністерство праці та соціальної політики України здійснює державну експертизу умов праці, визначає порядок і здійснює контроль за якістю проведення атестації робочих місць щодо їх відповідності нормативам з охорони праці, а також бере участь у розробці нормативних актів з охорони праці.

Щодо повноважень інших міністерств та центральних органів державної виконавчої влади, то вони:

— проводять єдину науково-технічну політику в галузі охорони праці;

— розробляють і реалізують комплексні заходи з поліпшення безпеки, гігієни праці і виробничого середовища;

— здійснюють методичне керівництво діяльністю підприємств галузі з охорони праці;

— фінансують опрацювання і перегляд нормативних актів про охорону праці;

— організують навчання і перевірку знань з охорони праці працівниками галузі;

— здійснюють внутрівідомчий контроль за станом охорони праці.

Місцеві державні адміністрації виконують такі функції:

- забезпечують реалізацію державної політики в галузі охорони праці;

- формують за участю профспілок програми заходів з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища;

- здійснюють контроль за дотриманням нормативних актів з охорони праці;

- створюють за необхідності фонди охорони праці.

Розглядаючи державне управління охороною праці, слід звернути увагу на профспілковий і громадський контроль за дотриманням законодавства про охорону праці.

Виходячи з того, що держава починає займатися як управлінням, так і наглядом за охороною праці, профспілки повинні зосередитися на контролі за дотриманням відповідними державними структурами, господарськими керівниками, власниками вимог законодавства про охорону праці, а надто тих, що стосуються відшкодування заподіяної шкоди потерпілим на виробництві, надання пільг і компенсацій, передбачених законом. Тобто, головним завданням профспілок у галузі охорони праці є захист прав і законних інтересів працівників від можливого свавілля власника чи державних структур.

Практично всю політику в галузі охорони праці і навколишнього середовища профспілки мають проводити, як правило, через колективні договори і тарифні угоди, що укладаються на всіх рівнях з державними або громадськими структурами.

На державному рівні профспілки беруть активну участь у роботі з удосконалення законодавства з охорони праці, створення в Україні власної нормативної бази, розробці Національної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, здійснення контролю за рішеннями уряду та інших державних органів з цих питань. Згідно з типовим положенням про представників профспілок з питань охорони праці, затвердженим постановою президії ФП України від 22.04.94 р., представники профспілок беруть участь в:

- опрацюванні Національної програми поліпшення безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, а також угод з питань поліпшення умов і безпеки праці;

- формуванні регіональних програм з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, що мають міжгалузеве значення;

- опрацюванні державних міжгалузевих і галузевих нормативних актів про охорону праці;

- розслідуванні нещасних випадків та профзахворювань;

- організації страхування від нещасних випадків та професійних захворювань у порядку і на умовах, що визначаються законодавством і колективним договором (угодою, трудовим договором);

- опрацюванні власником комплексних заходів для досягнення встановлених нормативів з охорони праці;

- підготовці разом з власником подання про визначення і затвердження трудовим колективом порядку оплати та розмірів одноразової допомоги працівникам, які потерпіли на виробництві.

Профспілки мають право безперешкодно перевіряти стан умов і безпеки праці на виробництві, виконання відповідних програм і зобов'язань колективних договорів (угод), дотримання власником вимог трудового законодавства щодо режиму робочого часу і часу відпочинку працівників, забезпечення їх належними санітарно-побутовими приміщеннями, засобами індивідуального та колективного захисту.

Вони мають право давати висновки про обставини і причини нещасливих випадків на виробництві, визначати відповідальних за це службових осіб і надсилати ці висновки до відповідних інстанцій.

Для забезпечення системного і комплексного підходу до організації нормотворчої діяльності, вдосконалення нормативної бази з питань безпеки,

гігієни праці та виробничого середовища в Україні створено мережу базових (головних) організацій з цієї важливої проблеми. Такі організації визначено в більшості галузей народного господарства згідно з рішенням міністерств, відомств, концернів, корпорацій та інших об'єднань підприємств, створених за галузевими принципами.

Це провідні науково-дослідні, проектно-конструкторські й інші організації, що спеціалізуються на питаннях безпеки, гігієни праці та виробничого середовища.

Для наукового і науково-технічного розв'язання проблем охорони праці Україна має значний потенціал — понад 600 наукових установ і організацій, навчальних закладів, науково-виробничих об'єднань і окремих підприємств. Їх діяльність охоплює майже всі нині визначені напрямки охорони праці, що потребують розвитку й удосконалення.

На Національний науково-дослідний інститут охорони праці (ННДІОП) покладено виконання функції головної організації в Україні, що координує роботу в даному напрямку, надає методичну допомогу фахівцям, організує підвищення їх кваліфікації, а також безпосередньо опрацьовує проекти міжгалузевих і окремих галузевих нормативних актів про охорону праці (ДНАОП).

Великого значення набуває аналіз системи фінансування охорони праці.

Фінансування науково-технічних робіт у галузі охорони праці до 1998 року здійснювалося за рахунок Державного бюджету і Державного фонду охорони праці. Фінансування з Держбюджету протягом 1994—1996 років становило близько 3% (щороку) від передбачуваних потреб Держнаглядохоронпраці для реалізації Національної програми. Решту передбачалося фінансувати за рахунок Державного фонду охорони праці.

З 1998 р. у зв'язку з запропонованим припиненням обов'язкових відрахувань суб'єктами господарювання до Державного фонду охорони праці фінансування за рахунок його коштів майже припинилося.

Обсяги держбюджетного фінансування охорони праці невпинно зменшуються і становлять на 1999 р. 0,036% від обсягів видатків Державного бюджету, що в 58 разів менше від обсягів фінансування галузі «Охорона здоров'я» та майже в 3 рази менше від обсягів фінансування галузі «Охорона навколишнього природного середовища». В тому числі наукові дослідження в галузі «Охорона праці» фінансувалися 1999 року в обсязі 0,0022% від обсягу видатків Державного бюджету. Між іншим, є пряма залежність між станом у галузях «Охорона здоров'я», «Охорона праці» та «Охорона навколишнього природного середовища»: чим більше коштів вкладається в дві останні галузі, тим менше коштів потрібно буде вкладати в галузь «Охорона здоров'я».

Одним з джерел фінансування впровадження науково-технічних розробок з охорони праці міг би стати Державний інноваційний фонд, на який покладено завдання здійснювати фінансову, інноваційну і матеріально-технічну підтримку заходів, спрямованих на впровадження науково-технічних розробок, новітніх технологій у виробництво, технічне його переоснащення, освоєння випуску конкурентоспроможної продукції.

Для відкриття фінансування з Державного інноваційного фонду потрібно подати до його відділення інноваційну пропозицію, визначити коло питань, з яких потрібно формувати інноваційні пропозиції. Одержувати фінансування з Державного інноваційного фонду доцільно централізовано через Держнаглядохоронпраці, що дозволить здійснювати державний контроль за роботами, які виконувалися б за рахунок Державного інноваційного фонду.

Проте це джерело фінансування наразі незадіяне.

Важливе значення набуває фінансування заходів з охорони праці за рахунок кредитів.

Фінансування за рахунок кредитів державних та комерційних банків, подібно до практики, поширеної в інших країнах, повинно сприяти науково-технічному прогресові й розвитку виробництва в Україні. Наприклад, збільшення випуску нових видів продукції в Південній Кореї за 17 років у 36,6 раза досягнуто значною мірою у зв'язку зі зростанням витрат на науку в 220 разів. Це сталося, зокрема,

завдяки могутній банківській підтримці. Кредити в Південній Кореї насамперед направлялися на науково-технічний прогрес, у той же час як в Україні 90% кредитів спрямовано в торгівлю.

Розглядаючи державне управління охороною праці, слід ознайомитися з організацією контролю за дотриманням законодавства про охорону праці.

Розрізняють державний, відомчий та громадський контроль за охороною праці.

Відповідно до статті 44 Закону України «Про охорону праці» державний нагляд за дотриманням законодавства та інших нормативних актів про охорону праці здійснюють:

- Департамент державного нагляду за додержанням законодавства про працю;
- Державний комітет України з ядерної та радіаційної безпеки;
- органи державного пожежного нагляду управління пожежної охорони Міністерства внутрішніх справ України;
- органи та заклади санітарно-епідеміологічної служби Міністерства охорони здоров'я України, які здійснюють нагляд за дотриманням умов санітарного законодавства.

Відомчий контроль за охороною праці здійснюють місцеві державні адміністрації і Ради народних депутатів у межах відповідної території, які:

- забезпечують реалізацію державної політики в галузі охорони праці;
- формують за участю профспілок програми заходів з питань безпеки, гігієни праці і виробничого середовища, що мають міжгалузеве значення;
- здійснюють контроль за додержанням нормативних актів про охорону праці.

Внутрішньовідомчий контроль за станом охорони праці в галузі здійснюють міністерства та відомства.

Так, контроль за дотриманням законодавства про працю здійснює державна інспекція праці Міністерства праці та соціальної політики України.

Громадський контроль за виконанням законодавства про охорону праці здійснюють:

- трудові колективи через вибраних ними уповноважених;
- профспілки в особі своїх вибраних органів і представників.

Уповноважені діють відповідно до положення про роботу уповноважених трудових колективів з питань охорони праці, яке розробляється на підприємстві на підставі типового положення, затвердженого Держнаглядохоронпраці.

Профспілки здійснюють контроль за дотриманням власником законодавчих та інших нормативних документів про охорону праці, створенням безпечних і нешкідливих умов праці, відповідного виробничого побуту для працівників і забезпечення їх засобами колективного та індивідуального захисту.

Профспілки мають право безперешкодно перевіряти стан умов і безпеки праці на виробництві, хід виконання відповідних програм поліпшення гігієни і безпеки праці, зобов'язань колективного договору (угоди), вносити власникові чи державному органу управління охороною праці пропозиції з питань охорони праці та одержувати від них аргументовані відповіді.

Рис. 7.1. Державний нагляд та громадський контроль за станом охорони праці

Особливого значення в ринкових умовах набуває створення ефективної системи управління охороною праці — організаційно-нормативної та фінансово-економічної основи для реалізації державної політики в цій галузі.

Відомо, що в радянській системі управління охороною праці пріоритет віддавався не організуючим, а контролюючим функціям на всіх рівнях управління. При цьому держава і працедавець виступали в одній особі.

Перехід суспільства до широкого використання ринкових відносин, поява різноманітних форм власності потребують розробки нових методологічних підходів до побудови сучасної моделі управління охороною праці на національному, регіональному і виробничому рівнях, гнучкішої і прийнятної для різних господарських структур і форм власності.

Є потреба в подальшому розвитку законодавства про охорону праці, розробці на його основі нових законодавчих актів, які б регламентували різні аспекти цієї багатогранної роботи.

Гостро стоїть питання вдосконалення усталеної системи надання пільг та компенсацій за несприятливі умови праці, яка в нинішньому вигляді не спонукає ні працедавців, ні самих працівників вживати заходів щодо поліпшення згаданих умов.

Потрібно всіляко активізувати науку про охорону праці. Чекають свого вивчення і розв'язання проблеми компенсації та мінімізації техногенних і професійних ризиків, створення ринкового механізму соціального захисту найманих працівників у вигляді збалансованої системи державних і ринкових регуляторів.

Невідкладним є завдання створення вітчизняної промисловості засобів індивідуального та колективного захисту працюючих, наукового її забезпечення.

Неабиякого значення набуває соціальне страхування, яке є важливим чинником соціального захисту населення.

Прийнято Закон «Про загальнообов'язкове соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності».

Соціальне страхування являє собою систему прав і гарантій, спрямованих на матеріальну підтримку громадян, насамперед працюючих, і членів їх сімей у разі втрат ними з незалежних від них обставин (захворювання, нещасний випадок на виробництві) заробітку (доходу), а також здійснення заходів, пов'язаних з охороною здоров'я застрахованих осіб.

Кошти на вказані цілі формуються шляхом сплати страхових внесків.

Слід звернути увагу на характерні риси обов'язкового страхування.

Джерелом фінансування обов'язкового соціального страхування від нещасних випадків і професійних захворювань є внески власників (підприємств), обчислені від витрат на оплату праці та включені у собівартість продукції (необхідні витрати по відтворенню робочої сили).

7.2. Термінологічний словник

Державний контроль — контроль державних органів за дотриманням законів, нормативних актів, за господарською діяльністю підприємств, установ та організацій згідно з чинним законодавством.

Оперативна перевірка — це перевірка стану робіт з охорони праці, додержання вимог щодо охорони надр, відповідності споруд, устаткування і обладнання, технологій вимогам нормативних актів про охорону праці.

Цільова перевірка — це перевірка конкретних питань з охорони праці для поглибленого їх вивчення, що проводиться одним державним інспектором чи групою державних інспекторів протягом робочого дня (зміни) або кількох днів (не більше п'яти) за планом чи вказівкою начальника інспекції (теруправління). Такі перевірки можуть проводитися державними інспекторами самостійно або під керівництвом начальника інспекції, посадової особи теруправління чи Комітету.

Комплексна перевірка — це всебічна і детальна перевірка (ревізія) стану безпеки та умов праці на підприємстві (на великих підприємствах — на окремих виробництвах, цехах, об'єктах тощо). Головна її мета — оцінка ефективності системи управління охороною праці, технічного стану об'єктів підприємства, стану безпеки та умов праці, виконання законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці, а також здійснення опрацьованих комплексних заходів щодо досягнення встановлених нормативів з охорони праці, створення безпечних і нешкідливих умов праці на робочих місцях.